

Leszek Sługocki

"Wachstum und Wachstumsformen der englischen Industriewirtschaft von 1700 bis zur Gegenwart", Walter Hoffmann, Jena 1940 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 10, 761-765

1948

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Takich konkretnych i tyłu szczegółowych danych, co w tej pracy, wprost trudno gdzie indziej znaleźć, pod tym względem jest to praca bez konkurencji. Równocześnie jednak dynamika społeczna zagubiła się w tych faktach.

Wprawdzie część czwarta pracy nosi tytuł „Stosunki społeczne”, potraktowane są one jednak zaledwie na 21 stronach i w taki sam jak i poprzednio sposób. Mamy tu historię nauczania we wsi i dzieje budowy budynków szkolnych oraz rozwój szkoły do coraz wyższego stopnia z tablicami statystycznymi odnośnie liczby dzieci w różnych okresach, nasilenia analfabetyzmu itp. „Postęp” tu widzimy, nie możemy jednak w żaden sposób dopatrzeć się jego „dróg”.

Podobnie z „postępem” w życiu zorganizowanym. Autor mówi o ciężkim indywidualnym borykaniu się chłopów z własnym losem pod koniec ub. wieku a następnie stwierdza, że „w tym położeniu zrodziła się (podkreślenie moje) wśród chłopów świadomość, że muszą się zorganizować zarówno politycznie jak i gospodarczo” (str. 228). Podobnie „organizuje się Stronnictwo Ludowe”, czy Kółko Rolnicze, które „zostało założone”, czy wreszcie Kasa Stefczyka, która „powstała”. Ale jaki był społeczny mechanizm tego „powstawania”? Jedyne przy tworzeniu Spółdzielni Mleczarskiej autor daje nam szereg danych odnośnie społecznego mechanizmu jej powstawania. Ale i tu, jak i poprzednio, jak zresztą i gdzie indziej, autor nie wymienia nazwiska ani jednego działacza społecznego na wsi. A przecież wiemy skądinąd, że byli, że działali, że oni wytworzyli „postęp” i oni torowali „drogi” i że do tych działaczy należy sam autor. Wiemy też, że ten postęp w życiu społeczno-gospodarczym wsi był w sąsiadujących ze sobą wsiach zupełnie różny, chociaż warunki gospodarcze były mocno zbliżone. Właśnie tu jest miejsce na „człowieka”, na człowieka działającego, na układ grup społecznych w obrębie których działają, tu jest miejsce na „żywe życie”, a nie tylko na liczby, na odtworzenie właściwych „dróg postępu”, tych dróg, które nie dadzą się ująć statystycznie.

Stąd nasze życzenie pod adresem autora, aby społeczną stronę tej pierwszorzędnej książki zechciał uwzględnić w następnych jej wydaniach. Tym bardziej, że strona ta jest z pewnością doskonale znana autorowi.

Józef Burszta (Poznań)

Walter Hoffmann: **Wachstum und Wachstumsformen der englischen Industriegewirtschaft von 1700 bis zur Gegenwart**, Probleme der Weltwirtschaft, Schriften des Instituts für Weltwirtschaft an der Universität Kiel. Jena. Verlag von Gustav Fischer 1940. Str. XII + 284.

Książka Hoffmanna zasługuje na uwagę z wielu powodów. Jest ona interesująca zarówno ze względu na bogate informacje faktyczne, jak również ze względu na metodę, jaką autor zastosował w opracowaniu tego materiału. Autor daje w swojej książce obraz wzrostu ogólnej produkcji przemysłowej, mierzy intensywność tego wzrostu, następnie bada intensywność wzrostu pro-

dukcji w poszczególnych gałęziach przemysłu, poświęca wiele uwagi sprawie regularnych wahań we wzroście produkcji przemysłowej i w końcu, w ostatniej części swojej pracy zajmuje się strukturalnymi zmianami intensywności wzrostu przemysłu. Jak już widzimy z tego ogólnego wskazania problematyki, autor połączył w swojej pracy doświadczenie historyka z gruntowną wiedzą ekonomiczną i umiejętnością subtelnej analizy statystycznej. Stąd w jego pracy zależności pomiędzy różnymi dziedzinami zjawisk gospodarczych, zostały wyrażone nie w ogólnych terminach jakościowych, lecz w ścisłych korelacjach liczbowych, a wyniki badań przedstawione we wskaźnikach, obliczonych niezwykle starannie, z olbrzymim i podziwu godnym nakładem pracy. Tendencje rozwojowe w przemyśle angielskim ich wahania i przebieg zostały przedstawione w wielkiej ilości wykresów i tabel. Stąd szczególna doniosłość metodologiczna tej pracy. Nie trzeba podkreślać, że zbadanie długoterminowego rozwoju różnych gałęzi przemysłowych, udokumentowane materiałami, posiada wielkie znaczenie dla nauki i praktyki życia gospodarczego. Szczególnie tak rozległe zastosowanie metod statystycznych dla badań z zakresu historii gospodarczej budzi specjalne zainteresowanie. Okazało się bowiem, że metody statystyczne są pierwszorzędym narzędziem analizy historycznej. Autor poświęca wiele miejsca sprawom metodologicznym wynikającym ze stosowania metod statystycznych, zwłaszcza zagadnieniom statystycznej mierzalności produkcji, obliczania wskaźników, ważenia wskaźników itp. Książka budzi również zainteresowanie dlatego, że obliczone dokładnie korelacje i wskaźniki mogą służyć jako materiał weryfikacyjny ogólnej teorii rozwoju gospodarczego. Wyliczenie ogólnego wskaźnika wzrostu produkcji pozwala na wprowadzenie przejrzystości w labirynt zjawisk rozwoju gospodarczego i autor postawił sobie zadanie wyliczenia takiego wskaźnika ogólnej produkcji przemysłowej w Wielkiej Brytanii dla jak najdłuższego okresu czasu, aby przy jego pomocy ustalić intensywność wzrostu ogólnej gospodarki przemysłowej.

Nie wchodząc tu w poszczególne zagadnienia metodologiczne i statystyczno-techniczne, ani nie przeprowadzając analizy materiałów i tez autora, gdyż to mogą uczynić tylko specjaliści, mając przed sobą tekst książki, rzucimy okiem na niektóre wyniki badań autora, te mianowicie, które mogą zainteresować również laików. Są to przede wszystkim zagadnienia wzrostu ogólnej produkcji przemysłowej, którą autor mierzy przy pomocy specjalnego wskaźnika. Okazuje się, że volumen produkcji od 1700 do lat 1935 stale wzrastał (poza niektórymi latami wyjątkowymi). Wzrost produkcji następował ze względną intensywnością. Szczególny wzrost nastąpił około lat: 1780 (punkt szczytowy rewolucji przemysłowej), 1820 (rozbudowa przemysłu), 1855 (ostateczne wprowadzenie wolnego handlu, użycie żelaza do budowy okrętów, rozszerzenie rynku światowego). Spadek produkcji następował w czasie trwania wojen i następujących po nich okresach. Gdyby lata 1793—1817 nie traktować jako samoistny okres, roczny przyrost produkcji kształtowałby się następująco: 1701—1781 do 2% rocznie, 1782—1855 3—4% i po 1855 poniżej 3% rocznie. Ostatni okres jest podzielony przez rok 1876 po którym roczny przyrost produkcji opada z nielicznymi wyjątkami nawet poniżej 2%. W 213 latach (1700—1913) absolutny volumen produkcji powiększył się ośmiokrotnie.

Wzrost produkcji przemysłowej wymaga wzrostu liczby zatrudnionych w przemyśle. Autor porównuje tutaj z jednej strony rzeczywście pracujących oraz rzeczywiste osiągnięcia produkcji z drugiej strony, badając stosunek wzrostu produkcji przemysłowej do zatrudnienia. Porównanie zostało przeprowadzone dla całości produkcji przemysłowej a nie dla poszczególnych gałęzi. Aby przeprowadzić to porównanie autor zbudował wskaźnik zatrudnienia. Porównanie rozwoju produkcji i wskaźnika zatrudnienia przemysłowego w Anglii i w Walii wykazuje, że produkcja przemysłowa Wielkiej Brytanii wzrosła w 70-ciu latach (1840—1911) dwukrotnie na głowę. A więc przy pięciokrotnym wzroście produkcji była wymagana dwa i pół razy większa liczba zatrudnionych. W ten sposób autor wskazuje, w jakim rozmiarze proces uprzemysłowienia wymaga, w długotrwałym okresie, zwiększenia ilości zatrudnionych.

Wzrost produkcji przemysłowej wymaga rozbudowania transportu i komunikacji. Można się nawet spodziewać, że wzrost transportu i komunikacji następuje w szybszym tempie niż wzrost produkcji przemysłowej. Konkretnie zagadnienie brzmi: w jakim rozmiarze wzrastały transport i komunikacja w porównaniu do produkcji przemysłowej, podczas całego okresu i ważniejszych odcinków czasu. Stojący do dyspozycji materiał statystyczny jest dla jego wyjaśnienia użyteczny tylko w pewnym zakresie. Autor omawia żeglugę morską i żeglugę przybrzeżną, transport lądowy (kolej żelazna i drogi kołowe) oraz ruch pocztowy. Po porównaniu danych transportu i komunikacji autor dochodzi do wniosku, że istniała między nimi zgodność przebiegu trendu. Jeżeli się uzna okres 1875—1913 za reprezentatywny, to można stwierdzić, że transport i komunikacja wykazują tendencje szybszego wzrostu niż produkcja przemysłowa lub produkcja rolna. Dla transportu dóbr, okazuje się koniecznym więcej niż proporcjonalny wzrost transportu i komunikacji, w razie wzrostu produkcji przemysłowej.

Osobny rozdział poświęca autor zagadnieniu zwiększenia wartości produkcji przemysłowej. Przebieg krzywej przedstawiającej wzrost wartości jest bardziej niespokojny niż przebieg krzywej wskaźnika ilości produkcji, lecz w trendzie różnią się nieznacznie. Po wyeliminowaniu różnic między produkcją a cenami detalicznymi i różnymi odchyleniami, okazuje się, że wzrost produkcji przemysłowej W. Brytanii jest prawie jednakowo intensywny pod względem wartościowym jak i ilościowym.

Część druga książki poświęcona jest zbadaniu intensywności wzrostu produkcji w poszczególnych gałęziach przemysłu. Jest to konieczne dla wyjaśnienia wzrostu ogólnej produkcji przemysłowej, gdyż dopiero współdziałanie poszczególnych przemysłów czyni ten rozwój zrozumiałym. Jedną z najbardziej charakterystycznych cech rozwoju przemysłowego jest fakt, że intensywność wzrostu poszczególnych przemysłów w tych samych okresach jest różna, lecz formy wzrostu przeważająco są podobne. Znaczenie tej różnorodności wzrostu gałęzi przemysłowych okazuje się dopiero po zbadaniu stosunku produkcji do zatrudnienia, kredytu, handlu zagranicznego itd. Autor rozpatruje wzrost produkcji

w trzech okresach: 1781—1913, 1819—1913, 1855—1913. W szczególności autor bada typowe różnice w intensywności wzrostu następujących przemysłów: dóbr konsumpcyjnych i kapitałowych, dóbr trwałych i dóbr użytkowych, przemysłów produkujących na rynek wewnętrzny i na eksport, przemysłów pokrywających sztywny i elastyczny popyt konsumpcyjny, przemysłów „młodych” i „starych”, wreszcie typowe różnice w intensywności wzrostu przy odnarodowieniu i unarodowieniu pokrycia popytu. W zakończeniu autor stwierdza, że przyczyny różnic wzrostu w poszczególnych gałęziach przemysłu są następujące: 1. struktura ogólnej produkcji przemysłowej, 2. wielkość rynku, 3. jakość popytu. Poza tym różnice wzrostu związane są z licznymi przesłankami: rynku pieniężnego i kapitałowego, czynnika pracy, zbytu towarów.

Część trzecia książki omawia falowe wahania wzrostu produkcji przemysłowej. Produkcja przemysłowa W. Brytanii wzrosła w ciągu ostatnich dwustu lat wśród ciągłych wahań. Omawiana praca stawia sobie za zadanie przedstawienie długoterminowych oraz falowych wahań wzrostu. Wahania długoterminowe, wg autora, są to takie, które zachodzą w okresie przynajmniej dziesięcioletnim. Przez wahania falowe, należy rozumieć wahania przebiegające systematycznie we wzroście jak i w spadku.

Badając trwanie długoterminowych wahań wzrostu, autor stwierdza, że najczęstszymi są fale dwudziestoletniej długości. Ten typ wahań nazywa autor cyklami trendu lub falami wzrostu i wiąże go z okresem reprodukcji szeregu ważnych dóbr trwałych. 78% wszystkich wahań wzrostu ma długość od piętnastu do dwudziestu trzech lat. Ta sama tendencja występuje w osiemnastym czy dziewiętnastym stuleciu, z tą różnicą, że w osiemnastym wieku udział krótszych fal wzrostu jest stosunkowo większy, dłuższych stosunkowo mniejszy.

W części czwartej książki autor bada strukturalne zmiany w intensywności wzrostu przemysłowego. Celem tej części jest znalezienie punktów zwrotnych w historii poszczególnych przemysłów. Fazy wzrastającego, zmniejszającego lub utrzymującego się przyrostu, tworzą różne warunki dla wahań koniunkturalnych i innych. Istnieje związek między tempem wzrostu a ukształtowaniem rynku. Autor bada typowe struktury wzrostu poszczególnych przemysłów, zwraca uwagę na fazy przyśpieszonego wzrostu, wskazuje fazy zwolnionego wzrostu gałęzi przemysłu i więcej uwagi poświęca zbadaniu faz absolutnego zmniejszenia produkcji.

Badanie materiałów statystycznych wykazuje, że cała produkcja przemysłowa (łącznie z budownictwem) Wielkiej Brytanii od dawna znajduje się w fazie zwolnionego wzrostu po przejściu dłuższej fazy przyśpieszonego wzrostu. Silny wzrost następował od 1701 do około 1821 i pozostawał na tym poziomie do połowy lat 60-tych ubiegłego stulecia. Później nastąpił okres zwolnionego wzrostu, który trwał z małymi zaburzeniami do wojny światowej. Po wojnie światowej nastąpił wzrost, lecz jest to okres zbyt krótki, aby wyciągnąć z tego jakieś wnioski. Jeżeli nie uwzględnimy budownictwa we wskaźniku ogólnej produkcji, to pozostałe przemysły wykazują zmniejszające się przyrosty od lat 30-tych ubiegłego stulecia. Następnie autor analizuje strukturę wzrostu pro-

dukcji poszczególnych grup przemysłu i stara się wykryć czynniki kształtujące ich rozwój. Ta część książki jest szczególnie interesująca ze względu na swoją ważność dla teorii rozwoju gospodarczego.

W załączonym do książki dodatku autor omawia źródła z których czerpał swoje dane i zakres w jakim zostały w pracy uwzględnione. Na 28 tablicach w dziale pt. Graficzne zestawienia poszczególnych wskaźników, długoterminowego rozwoju gospodarczego Wielkiej Brytanii, przedstawione są: rozwój ogólnej produkcji, rozwój poszczególnych gałęzi przemysłu i innych działów gospodarki. Następnie: roczne przyrosty ogólnej produkcji przemysłowej, przyrosty produkcji poszczególnych gałęzi i innych działów gospodarki. Pracę zamyka wielka tablica pt. Wskaźniki długoterminowego rozwoju gospodarczego Wielkiej Brytanii.

To, z konieczności pobieżne w tym miejscu sprawozdanie z treści tej książki, w żadnej mierze nie daje poglądu na zakres materiałów i sposób ich opracowania. Ilość wyliczeń zawarta w tej pracy jest imponująca. Książka jest trudna w lekturze, wymaga gruntownego przygotowania ekonomicznego, historycznego i matematyczno-statystycznego, lecz daje pełny i jedyny w swoim rodzaju obraz rozwoju przemysłu angielskiego na przestrzeni trzech ostatnich stuleci i dlatego warto ją przestudiować.

Leszek Sługocki (Łódź)

Edward Wieczorek: **Węgiel polski na tle sytuacji światowej**. Instytut Bałtycki. Gdańsk — Bydgoszcz — Szczecin 1946. Str. 44.

W referacie tym wygłoszonym na konferencji Naukowej Komisji Morskiej Instytutu Bałtyckiego omawia Autor niezmiernie ważne zagadnienie produkcji i eksportu węgla polskiego wobec nowych możliwości Polski i nowej sytuacji światowej, jaka wytworzyła się po wojnie.

Jako producent węgla zajmowała Polska przed wojną siódme miejsce po Stanach Zjednoczonych, Anglii, Niemczech, Związku Radzieckim, Francji i Japonii a wydobycie węgla w Polsce wynosiło od 30 do 40 mil. ton rocznie. Po wojnie na skutek odzyskania Śląska Opolskiego i Dolnego z bogatymi złożami węgla kamiennego (w r. 1937 Niemcy wydobyli z tych kopalń ok. 30 mil. ton) zwiększyły się możliwości produkcyjne, a co za tym idzie i eksportowe Polski. Według przewidywań Autora (opartych na podstawie wojennej produkcji niemieckiej w kopalniach na dawnych terenach Polski i na terenach odzyskanych) polski przemysł węglowy może osiągnąć w krótkim czasie wydobycie 100 mil. ton rocznie. Jednak aby uzyskać taką cyfrę, trzeba przede wszystkim usunąć skutki zaniedbania 6-letniej gospodarki niemieckiej, tj. przeprowadzić naprawy, remonty kapitalne, odmłodzić załogę, zmniejszyć zatrudnienie kobiet, usunąć inwalidów i emerytów, przeszkolić robotników itd. Z uwagi na to, osiągnięcie rocznego wydobycia w wysokości 100 mil. ton, jest